

Brandt Györgyi (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Gragger Róbert kultúrpolitikai koncepciója

Gragger Róbert (1887-1926) 20. század eleji művelődéstörténetünk egyik kiemelkedő alakja. Berlinben eltöltött tíz éve alatt (1916-1926 között) jelentős kultúrpolitikai feladatokat látott el, melyek során legfőbb célkitűzésének tekintette, hogy Magyarországot a háborúval, válságokkal terhes időszakban kiemelje az elszigeteltség állapotából, és a magyar kultúrát Európa-szerte ismertté tegye. Úttörő feladatra vállalkozott, amikor az ország külföldön való megismertetésére intézményes keretek között szervezte meg a munkát. Előadásomban Gragger kultúrpolitikai koncepcióját szeretném felvázolni, mégpedig az általa létrehozott intézményrendszer működésének bemutatásával.

Gragger tevékenységének eredményességét nagymértékben befolyásolta a magyar kultúrpolitikát 1922-től irányító és megújító kultuszminiszterrel, *gróf Klebelsberg Kunó*val kialakított együttműködése. Klebelsberg minisztersége idején a magyar kulturális értékek külföldi terjesztését, a háború után külföldön kialakult negatív magyarságkép javítását felvállaló külföldi intézményrendszer kiépítése a kultúrpolitika egyik kulcsfeladata volt. Gragger tehát a kultuszminisztérium teljeskörű támogatását élvezve vitte véghez nagy „misszióját”, *a hungarológia intézményrendszerének megteremtését*.

Gragger kiterjedt levelezést folytatott, melyek közül 199 darabot az *Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára* őriz. A levelek személyes hangon vallanak mindarról az erőfeszítésről, amit elképzeléseinek megvalósítása érdekében tett. Különösen értékesek és forrásértékűek *Klebelsberg Kunó*hoz (25 darab), valamint *Magyary Zoltán*hoz, a kultuszminisztérium miniszteri tanácsosához írt (52 darab) levelei. A levelezést feldolgoztam, kutatásaim eredményeinek felhasználásával dokumentálom Gragger tevékenységét, ami koncepciójának gyakorlati megvalósulását eredményezte. Fontosnak tartom, hogy a hungarológiai konferencián egy előadás erejéig megemlékezzünk a Berlinben megszülető hungarológia „atyjáról”, elnevezőjéről s egyben aktív művelőjéről.

Az I. világháború alatt a németek és a magyarok közelebb kerültek egymáshoz a „fegyverbarátság” révén, mint a monarchia idején a jelentős osztrák befolyás miatt, s így élénk figyelem terelődött Magyarországra. Berlinben a hű szövetséges kultúrája iránti tiszteletből egy magyar nyelvészeti és irodalmi tanszék felállítását fontolgatták. *Magyar tanszék* nem volt eddig még sem Bécsben, sem Berlinben, sőt Németországban Közép- és Kelet-Európa egész térségét mindössze egy Szlavisztika Tanszék képviselte Berlinben, illetve

Lipcsében működött még egy Román és egy Bolgár Intézet. Gragger éppen ekkor, 1915 végén – 1916 elején foglalkozott azzal a gondolattal, hogy magyar irodalomból magántanári képesítést szerez a berlini egyetemen. 1916. március 10-én a porosz képviselőházban előterjesztették a magyar tanszék felállításának javaslatát. *Johannes Bolte* tanár, ismert etnográfus és *Max Roediger*, berlini rendkívüli tanár érdeme, hogy az ügy a parlament elé került. A parlamenti pártok egyhangúlag elfogadták a javaslatot, már csak az volt a kérdés, hogy ki legyen a tanszék vezetője. A Graggerről kapott információk annyira kedvezőek voltak, hogy meghívták, és 1916. augusztus 18-án rendkívüli tanárrá nevezték ki. *Carl Heinrich Becker*, porosz kultuszminiszter, Gragger legfőbb német támogatója szerint azért esett rá a választás, mert „*az ő személyében felülmúlhatatlanul adva volt a személyes és tárgyi hivatottság arra a feladatra, melyet itt a magyar tanszék birtokosának meg kell oldania, és melyet ő a két baráti nemzet helyeslése mellett meglátott, és meg is oldott.*”¹ Ettől a pillanattól kezdve Gragger tevékenysége mindinkább kultúrpolitikai vonatkozást nyert.

Óriási jelentőségű esemény volt a magyar tudományos élet történetében, hogy Nyugat-Európa egyik legnagyobb egyetemén tanszéket kapott a magyar nyelv és irodalom, amikor az egyetlen külföldi magyar egyetemi tanszék, a párizsi, a háború miatt beszüntette működését. Gragger megindíthatta a munkát Magyarország külföldi megismertetésére, hiszen – mint ki is fejtí – „... *Magyarországnak nem szabad többé megelégednie elszigeteltségének eddigi állapotával. Magyarország történelmének, irodalmának, állami és jogi viszonyainak épen olyan ismereteknek kell lenniök minden művelt európai előtt, mint bármely más komoly culturállam élet viszonyainak.*”²

A tanszékhez működésének kiegészítésére még az alapítás évében **Magyar Szeminárium** (Ungarisches Seminar) csatlakozott, amely 1916. augusztus 19-én nyitotta meg kapuit a *Behrenstraße 70.* szám alatt. Ekkor még mindössze két helyiséggel rendelkezett, három hónap múlva azonban egy újabb helyiséget kapott, amiből igazgatói szoba lett. Gragger vezette a szemináriumokat és a nyelvtanfolyamokat, emellett pedig előadásokat tartott. Év vége felé írt levelében hangot ad lelkesedésének, ami arra sarkallja, hogy a megkezdett úton továbbhaladjon:

„Munkásságommal tökéletesen elégedett vagyok. Jó és művelt hallgatóim vannak. Sőt igen megható dolgot is mondhatok. Néhány

¹C. H. Becker: Gragger Róbert emlékezete. C. H. Becker porosz kultuszminiszternek a berlini egyetem régi aulájában mondott emlékbeszéde. Minerva, Bp. 1927. 4.

² Gragger: A Berlini Magyar Tudományos Intézet. Bp. Franklin. 1918. 1.

tábori levelet kaptam, melyekben többen kérnek, küldeném meg nekik rendszeresen előadásaim menetét és bibliográfiáját, mert ha már fizikailag nem vehetnek részt legalább ott kint akarnak lépést tartani hallgatóimmal. Ilyen publikumnak érdemes teljes odaadással hirdetni kultúránkat. S kell-e több, mint látni, hogy munkásságunk hasznos, sőt egész nemzetünkre nézve jelentős? Majdnem boldog vagyok.”³

1917-ben már több mint kétszáz hallgató látogatja a tanfolyamokat. Gragger tehát elégedett az indulással és bizakodó:

„Minden jel arra vall, hogy tudományos és irodalmi térfoglalásunk itt eredményes lesz, hogy sikerül talajt hódítani s gyökeret verni.”⁴

1917 októberében a Szeminárium **Berlini Magyar Tudományos Intézetté** (Ungarisches Institut an der Universität Berlin) alakult azzal a célkitűzéssel, hogy *„hazánknak a Németbirodalomban, illetőleg tágabb értelemben a külföldön tudományos, culturalis és közgazdasági szempontból való ismertető szerve legyen”*.⁵ Az Intézetben a magyarsággal kapcsolatos tudományos kutatás és ismeretterjesztés folyt: *„Minden propagandaszerű tevékenységtől távol maradva, az Intézet a legkiválóbb szakemberek előadásaival világítja meg a hazánkra vonatkozó összes kérdéseket, akár nyelvtudományi és történeti, akár jog-, államtudományi vagy közgazdasági, akár irodalmi vagy művészeti téren.”*⁶ Ezzel Gragger létrehozta a hungarológia első műhelyét, ahol a munka felfogása szellemében zajlott, amely szerint a hungarológia fogalma alatt (saját kifejezésével élve) az egész magyar kultúrkört feldolgozó tudomány értendő.⁷ Fáradhatatlanul dolgozott a hungarológia népszerűsítése érdekében; ahogy maga vall erről:

„...évekre szóló munkaprogramokat állítottam fel, amellyel, azt hiszem, az ungarológiát mintaszerűvé tehetjük a többi filológiák mellé...”⁸

³ G. R. levele ismeretlenhez. Berlin, 1916. nov. 21.

⁴ G. R. levele Zempléni Árpádhoz. Berlin, 1917. jan. 14.

⁵ Gragger i. m. 2.

⁶ U. o. 2.

⁷ A *hungarológia* fogalmának máig nincs általánosan elfogadott meghatározása. A sokféle értelmezés közül Kósa László megközelítése szerint: *„A hungarológia, más szóval magyarságtudomány nem önálló tudományág, hanem a tudományközi kapcsolatok egyik fontos, összetett megjelenési formája.”* Majd arrébb: *„...összefoglaló és szorosabb együttműködést feltételező elnevezése a magyar nyelv, kultúra és történelem kutatásának.”* In: A magyarságtudomány kézikönyve. Szerk. Kósa László, Akadémiai Kiadó, Bp. 1991. 11. és 42.

⁸ G. R. levele Magyarhoz. 16. számú, dátum nélküli levél

Gragger elsőrendű feladatának tekintette a **könyvtár** létrehozását. Könyvgyűjtő szenvedélyének köszönhetően saját könyvtára ekkor már kb. 10 000 kötetet számlált. A könyveket az Intézetnek adományozta, megalapítva ezzel az intézeti könyvtárt. A könyvtár leltárkönyve tanúsítja ezt, amelyben a beszerzések rovatban gyakran szerepel az első évben a következő bejegyzés: „*Geschenk des Professors Gragger*”.

Hamarosan sor került a könyvállomány bővítésére két régi magyar könyvtár felkutatása révén. Gragger régi dokumentumokat tárt fel az egykori *Berlini Magyar Tanulóifjak Egyesületéről* (Bund Ungarischer Hochschüler), amelyet a reformkorban, 1842. július 18-án alapított huszonöt Berlinben tanuló magyar diák. Saját könyvtáruk volt, a könyveket maguk gyűjtötték össze, segítségül tanulmányaikhoz. Később azonban jelentős könyvadományokat kaptak Magyarországból: a 40-es évek nagy magyarjai saját kezű dedikációjukkal küldték el műveiket. A diákok az egyesületi könyveket átadták a Berlini Egyetemi Könyvtárnak, ahol azt 1844-től külön kezelték „*Magyar Könyvtár*” (Ungarisches Bibliothek) megjelöléssel. 1917-ben ezt a mintegy 1100 kötetet Gragger intézetének adományozták. Nagy büszkeséggel említi egyik levelében:

„*Intézetünk könyvtárát Kossuth, Vörösmarty, Bajza és társaik alapították. Munkáikba, melyeket első kiadásban könyvtárunknak ajándékoztak, mindnyájan ezt az ajánlást írták be: „A berlini magyar könyvtárnak”. Azóta ez tradícióvá lett s ma is így kapunk könyveket.”*⁹

Graggernak sikerült ezzel az értékes szerzeménnyel beleilleszteni az újonnan létrehozott Magyar Intézetet a német főváros magyar kultúrtörténeti hagyományainak sorába.

A másik régi magyar könyvtár, aminek a megszerzése igen nagy jelentőséggel bírt a Magyar Intézet számára, a hallei *Kassai-féle* könyvtár volt, amit *Cassai (Kassai) Michaelis György* wittenbergi egyetemi tanár, dékán alapított a 17. században. Éveken át tartó harcok árán (még a porosz parlament is foglalkozott az ügygel, s a hazai protestáns egyház is tiltakozott ellene) Gragger végül sikerrel járt, és 1921-ben 99 évre szóló tartós kölcsönbe vette át az ún. „*Bibliotheca Nationis Hungariae*”-t. A könyvekről katalógus készült, s ezzel megnyílt az út a kutatáshoz.

Az intézeti könyvtár egyéb forrásokból is táplálkozott. Jelentős könyvküldemények érkeztek Magyarországból: a Nemzeti Múzeum (Széchényi Könyvtár), a Mezőgazdasági Múzeum, a Magyar Tudományos Akadémia, egyetemi könyvtárak, különböző kiadók, valamint magánszemélyek juttattak könyveket Berlinbe.

⁹ G. R. levele Pekár Gyulához. Berlin, 1918. jún. 10.

A könyvtár eleinte csak a Nagy-Magyarországgal és a Duna-medencében élő egyéb népekkel, különösen a német kisebbséggel kapcsolatos anyagokat gyűjtötte: az irodalom, nyelvészet, történelem mellett a kulturális élet minden területe képviseltette magát; később azonban kiterjedt a finnugor, majd az ural-altáji kultúrkörre is. A könyvtár kapott könyveket Finn- és Észtországból, Oroszországból pedig mordvin, cseremis, votják, zürjén, csuvas és tatár könyvek érkeztek. Gragger halálakor a könyvtár már 22 000 kötetet számlált, és 120 folyóirattal, valamint 15 napilappal rendelkezett. „*Német tudós körökben mind ismertebbé vált az Intézet nagyszerű könyvtára, mind több tudós szokott oda és kapott kedvet magyartárgyú problémákkal való foglalkozásra. Idegen egyetemek is állandóan kölcsönöztek ki könyveket.*”¹⁰

Az Intézet működéséhez szükséges anyagi eszközök előteremtésére Gragger megszervezte a szponzorálást is. 1917 novemberében létrehozta a **Berlini Magyar Intézet Barátainak Társaságát** (Gesellschaft der Freunde des Ungarischen Instituts zu Berlin). Az elnöki posztot a magyarbarát *Carl Heinrich Becker* töltötte be, aki kultuszállamtitkárként, majd 1921-től kultuszminiszterként lehetővé tette, hogy a Magyar Intézet a berlini egyetem egyik legjelentősebb intézményévé válhasson.¹¹ A Társaság tagjai évenként egyszer nagyszabású, ünnepi keretek között megrendezett gyűlésen vettek részt, sok meghívott vendéggel, előadóművésszel. Művészi előadásokra egyéb alkalmakkor is sor került, ezenkívül gyakran tartottak tudományos előadásokat is. Graggernak távlati tervei is voltak a Társasággal, annak németországbeli ismertségét és elismertségét fokozandó:

*„A Gesellschaft der Freunde-t viszont fel kívánom vétetni a Kaiser Wilhelm Gesellschaftba. Mivel a Gesellschaft der Freunde-ban egyenlő arányban van képviselve Magyarország és Németország, így Intézetünk jövője is sokkal erősebben volna biztosítva mintha tisztán a porosz kormány befolyása alatt állna. Viszont a Kaiser Wilhelm Gesellschaftba való beolvadás tudományos jellegét feltétlenül biztosítaná és újabb erős és hathatós támogatókat szerezne.”*¹²

1920-ban a Magyar Intézet átköltözött a *Dorotheenstraße* 6. szám alá. Az Intézet sikeres működése Graggeren kívül odaadó munkatársainak is köszönhető volt, akik a nagy

¹⁰ Farkas Gyula: Gragger Róbert emlékezete. *Minerva*, 1927. 10-11.

¹¹ *Becker* a német kultúreszmének, a külföldön belföldön tanulmányozó stúdiumok (Auslandsstudien) jelentőségének meggyőződések hirdetője volt. Kultúrpolitikáját a népek kölcsönös megismerésének és megértésének (Graggerral közös) gondolata hatja át, ami hozzásegít ahhoz, hogy a saját nemzeti kultúra is megérthetőbbé váljon. Ez az eszme a hungarológia kialakulását segítette elő.

¹² G. R. levele Magyarhoz. Berlin, 1925. júl. 3.

ügy iránti lelkesedésben mellette álltak, s akiket remek érzéssel választott maga mellé. Munkájának elismeréséül Gragget 1921. január 22-én nyilvános rendes tanárrá nevezték ki.

A következő évben, 1922 januárjában megalapította a *Magyar Tanszék* keretén belül működő *finnugor és ural-altáji tagozatot*, és az év tavaszán létrehozta a *Finn Lektorátust*, a nagy mennyiségű könyvajándék révén finn könyvtári részleggel. Egy török nyelvész professzorral pedig török nyelvészeti előadások is indultak. Amikor 1923-ban a finn lektor vezetése alatt az *észt szekció* is megkezdte működését, - észt könyv- és folyóirattár birtokában -, lehetővé vált a finnugor nyelvcsalád egészére kiterjedő kutatások megindulása.

Az egyetemen új formai keretek között folytak az előadások, amelyet több német egyetem is átvett. Előadást tarthattak olyan meghívott szakemberek, tudósok is, akik nem voltak az egyetem oktatói; az előadásokon pedig nem csak a beiratkozott hallgatók vehettek részt, hanem bárki az érdeklődők közül.

A Magyar Intézetben folyó munka eredményeinek közzétételére Gragger két sajtóorgánumot alapított. 1919-től jelentek meg az **Ungarische Bibliothek** kötetei azzal a szándékkal, hogy a Magyarországra vonatkozó, illetve a magyar-német kapcsolatok kutatását érintő legújabb eredmények német nyelven, az egyik legjelentősebb világnyelven a nyilvánosság elé kerülhessenek, s így megszűnjön a magyar tudomány nyelvi izoláltsága. 1919-től 1926-ig, Gragger haláláig 19 kötet jelent meg, közülük a legnagyobb szabású vállalkozás a *Bibliographia Hungariae. Verzeichnis der 1861-1921 erschienenen, Ungarn betreffenden Schriften in nichtungarischer Sprache* kiadása volt. A bibliográfiában Gragger elsőként állította össze a Magyarországról szóló vagy magyar vonatkozású nem magyar nyelvű szakirodalmat, a porosz és magyar könyvtárak kézírásos és nyomtatott katalógusai alapján. Az összegyűjtött anyagot tudományágak szerint csoportosította, és három kötetben adta ki. A bibliográfia első kötete (1923) elé írt előszavában hangsúlyozza, hogy a tudomány és művészet magyar nyelvűsége gátat vet a nyugat-európai hozzáférhetőségnek és elterjedésnek, ez pedig hozzájárult ahhoz, hogy hamis kép alakuljon ki az országról külföldön. Szükséges és sürgős volt tehát a Magyarországgal kapcsolatos nem magyar nyelvű tudományos munkák áttekinthető rendszerezése. A gyűjtőmunkát 1921-22 között végezték, s az idő rövidege, valamint a teljességre való törekvés igénye miatt előfordultak pontatlanságok, illetve a tanulmányok színvonalát tekintve egyenetlenségek is. Gragger tervezte az anyag újbóli átdolgozását és kibővítését. A hiánypótló bibliográfia mindenestre a mai napig folytatás nélkül maradt.

Gragger tudományos folyóirata, az Ungarische Jahrbücher 1921 és 1943 között jelent meg negyedévenként, összesen 23 kötet (a tudós szerkesztő életében mindössze 5 szám látott napvilágot).¹³ Hogy milyen céllal jött létre a folyóirat, arról az első szám elé írt bemutatkozó sorok vallanak.¹⁴ „Az Ungarische Jahrbücher-rel olyan sajtóorgánumot hozunk létre, amely Közép- és Kelet-Európa egyik legproblematikusabb népét tanulmányozza. ... Olyan tudományos orgánum kíván lenni, mely a magyar nyelv, történelem és kultúra kutatásáról, a magyar kultúra eredményeiről tájékoztatja német nyelven a német olvasóközönséget. Magyarországot mint kultúrproblémát egészében kell megragadnunk. Így a szorosabb értelemben vett tudományon túl a gazdasági, társadalmi, politikai vagy művészeti kérdések is ide tartoznak.”¹⁵ A folyóirat, amelyben tehát a hungarológia minden területe képviseltette magát, „az egész tudományos terület nemzetközileg elismert orgánumává fejlődött...”¹⁶

Gragger a folyóirat szerkesztésével kapcsolatos teendőket nagyon körültekintően végezte. Gondoskodott arról, hogy kiváló tanulmányok kerüljenek bele; a színvonal megőrzése érdekében csak szakemberek és tudósok által írt munkákat fogadott el. A nemzetközi szellemi együttműködés kibővítésére is törekedett, bécsi tudósokat is szeretett volna megnyerni az ügynek:

*„Berlinben már elértem, hogy a Jahrbüchert német szakemberek írják. Bécsből is kellene a történészekről, filologusokról, ethnografusokról cikkeket szerezni, melyeket szívesen közölnék. ... De fiatal tudósokat is meg lehetne ott fogni. Mihelyt látják, hogy Berlin komoly, tudományos organumban közli tanulmányait, fel fognak fülelni s az Ungarologia vonzani fogja őket.”*¹⁷

Gragger folyóiratában illetve könyvsorozatában megjelent tanulmányok közül feltétlenül ki kell emelni egyet, amelynek ő maga a szerzője. Irodalomtörténészként számos tanulmány fűződik a nevéhez, egy dolgozata révén azonban a nyelvtörténettel is kapcsolatba került: Gragger az első magyar verses nyelvemlék, az *Ómagyar Mária-siralom* felfedezője (müncheni kollégákkal való együttműködés segítségével) és első ismertetője. A kódex első,

¹³ Történeti szempontból nem ez volt az első német nyelvű folyóirat, amelyet azzal a céllal bocsátottak útjára, hogy a magyar szellemi életet megismertesse a német olvasókkal, kutatókkal. Több ilyen kezdeményezés is indult, de egyik folyóirat sem tudott állandósulni. A leghosszabb életű *Hunfalvy Pál* lapja, az *Ungarische Revue* (Leipzig u. Wien. 1881-95) volt.

¹⁴ v.ö. Unser Arbeitsplan. Ujb. 1921. 1-8.

¹⁵ G. R.: Munkatervünk. Ford. Hegedűs R. In: A hungarológia fogalma. NHK. Bp. 1990. 5-6.

¹⁶ C. H. Becker: i. m. 19.

¹⁷ G. R. levele Magyarhoz. Arosa, 1925. febr. 19.

máig legrészletesebb leírását és a magyar vers szövegét egyidejűleg jelentette meg 1923-ban mindkét kiadványában.

Gragger kultúrpolitikai szempontból igen jelentős lépésként 1924-ben megalapította a **Collegium Hungaricumot**, aminek keretén belül lehetőséget kívánt teremteni a hazai értelmiség számára az európai képzettség és műveltség megszerzéséhez. A Collegium létrehozásának jelentőségével tisztában volt:

„A kollégium politikailag is történelmi tett, amelynek fontosságát itt minden vezető politikus átlátja.”¹⁸

Gragger már az *Eötvös-Collegiumban* eltöltött évei alatt megtanulta, hogy ismereteit külföldön kell bővítenie, megismerve az európai műveltség vonulatát. A Collegium Hungaricumot egyenesen a „nemzetmentő kultúrpolitika” részének tekintette.¹⁹ *Szekfű Gyula* ebben látta Gragger fő érdemeit: „...ő lett a külföldi iskoláztatás új apostola, aki ezt a régi magyar tradíciót nemcsak nemzetnevelési, de nemzetmentési szándékkal újra előhozta és legnagyobb sikerrel megvalósította.”²⁰

A hazai kultuszminisztérium, *Klebsberggel* az élén, támogatta Gragger elképzeléseit. *Klebsberg* az általa meghirdetett „kultúrfölény” gondolatának szellemében próbálta megvalósítani a külföldi elitképzés intézményes kiépítését. Ennek megfelelően pártolta a tudományos utánpótlás németországbeli kiképzését is.

Az OSZK Kézirattárában található Gragger-levelek legnagyobb számban a Collegium ügyével foglalkoznak. A levelekben megfogalmazza az alapítás célját:

„A Collegium mint „graduate college” legfőbb céljának tekinti, hogy hazánk új szellemi arisztokráciájának kiművelésére használja fel a Németországban felhalmozódott kulturális energiákat, lehetőségeket.”²¹

Ennek érdekében a Collegium feladata, hogy:

„...olyan embereket neveljen ki, akikre az országnak valamely fontos poszton szüksége van. ...legfelsőbb helyeinkre túlságosan sok a

¹⁸ G. R. levele Magyarhoz. Berlin, 1925. okt.5.

¹⁹ v.ö.: G. R. levele *Klebsberg*hez. Berlin, 1926. ápr.9.

²⁰ *Szekfű Gyula*: Gragger Róbert művelődésünk történetében. Minerva Társaság, Bp. 1927. 37.

²¹ G. R. levele *Klebsberg*hez. Hága, 1924. szept.2.

pótolni, képezni és utánpótolni való, ami nem tűr halasztást ... Nekünk évenként a szellemi költségvetést is nagyon pontosan kell elkészítenünk. ... Ez a szellemi költségvetés tervszerű megállapítása által pár év alatt minden hiányt betölthetünk s rövidesen egészséges konkurrenciát, pezsgő életet vihetünk bele tudományos életünk minden körébe.”²²

Gragger a „szellemi költségvetés” során felmérte, hogy az adott évben mely szakterületek képviselői érkezzenek magyar állami ösztöndíjjal a berlini tanulmányévre. A magyarországi helyzetet jól megítélve, konkrét javaslatokkal állt elő, s ezeket levélben vagy személyesen egyeztette a kultuszminisztériummal, ahol kérései meghallgatásra találtak.

A Collegium kezdetben a *Marienstraße* 5. szám alatti épületben kapott néhány szobát.

„A Collegium különben most a legnagyobb örömem. Ha kicsiben, szerényen kezdjük is, mégis dolgozhatunk már...”²³

Gragger kellő körültekintéssel járt el a kollégisták személyének kiválasztásakor. A jelöltekről ajánlásokat kért, így csak a legígéretesebb tehetségeknek állt nyitva a Collegium kapuja. A berlini tanulmányévekhez a posztgraduális képzésformát tartotta a legmegfelelőbbnek:

„Őszintén szólva, amíg futja emberből, sokkal gazdaságosabbnak tartom, ha végzett fiatal szakemberek jönnek ki konkrét programmal, mint ha egészen kezdő egyetemi hallgatók. Berlin egy óriási enciklopédia, amelyet csak az tud igazán felhasználni, akinek már kellő előképzettsége van s valami speciális problémával akar mélyebbre hatolni.”²⁴

A Collegium méretei hamarosan szűknek bizonyultak, ezért Gragger a bővítésen, újabb helyiségek megszerzésén fáradozott. A bővítések és a Collegium működtetése sok pénzt emésztett fel, ezért úgy vélte, kedvezőbb lenne a *Marienstraße*-i épület bővítése helyett egy új épületet építtetni *Dahlemben*, Berlin elővárosában. Egy akkora telket keresett, amelyen az Intézet is elférne, s így az általa létrehozott két intézmény együtt működhetne:

„Újabb az a terv merült fel bennem, hogy a Magyar Tudományos Intézetet bensőségebben összekapcsolom a Collegium Hungaricummal és erősebben érvényesítem rajta is a magyar kormány befolyását. Ezért a Dahlemben megszerzendő telken olyan épületet

²² G. R. levele Magyaryhoz. Arosa, 1925. márc. 4.

²³ G. R. levele Magyaryhoz. Berlin, 1924. máj. 10.

²⁴ G. R. levele Magyaryhoz. Berlin, 1926. márc. 9.

kívánok emeltetni, melyben a kettőt egyesíteni lehetne és ezt az épületet és telket a Gesellschaft der Freunde nevére iratnám. ”²⁵

Dahlemben nem sikerült a telekszerzés, máshol kijelölt telket viszont nem fogadott el. Végül a magyar kormány Gragger javaslatára úgy döntött, hogy közvetlenül az egyetem melletti, a *Dorotheenstraße 2.* szám alatti *Herz-patotát* veszi meg. Azért esett erre az épületre a választás, mert a vele szomszédos, porosz állami tulajdonban levő *Knobelsdorff-palotát* a kormány a Magyar Intézet rendelkezésére bocsátotta. Ily módon egymás mellé került a Collegium és az Intézet, „*az egyik magyar, a másik porosz állami birtok, mint messze látható szimbólumai a német-magyar barátságnak és német-magyar szellemi együttműködésnek.*”²⁶

Gragger tudatában volt annak, hogy maradandót és jelentőségteljeset alkot:

*„Legnagyobb ambicióm, hogy a kollégium mind belső szellemét, mind pedig épületét illetően a lehető legtökéletesebb, legszolidabb és a legcélszerűbb legyen ... Százados multra gondolok vissza, melyben az intézet gyökerezni fog, századokra gondolok előre.”*²⁷

1926 tavaszán megkezdődtek az átépítési munkálatok:

*„A Collegium átépítése valóságos művészeti esemény lesz, amennyiben a belváros egyik legérdekesebb és legszembetűnőbb helyén ezt a ma meglehetősen kihalt sarkot a Knobelsdorff palotával együtt elevenné teszi és bekapcsolja az egyetem és a muzeumok életébe. ... Az épület utcai frontja a Singakademie melletti téren keresztül az Unter den Lindenre néz, kertünk fáinak koronáján át a muzeumokra tekinthetünk: egy itt felejtett csendes sziget ez a nagy város kellős közepén.”*²⁸

Az építkezés azonban nem folyt problémamentesen, Gragger sok idejét és energiáját emésztette fel, ráadásul a kormánnyal karöltve tett gigászi erőfeszítései nem találtak minden téren kedvező fogadtatásra Magyarországon. Tisztában volt az építési költségek nagyságával, és hogy ezzel nagy terhet ró a magyar államra, de meggyőződése szerint ez a befektetés szellemi javakban és anyagiakban egyaránt jócskán meg fog térülni. Egy hónappal a halála előtt írt levelében biztató jövőképet fest a Collegium nemzetközi vérkeringésbe való bekapcsolódásáról:

²⁵ G. R. levele Magyarhoz. Berlin, 1925. júl. 3.

²⁶ C. H. Becker: i. m. 22.

²⁷ G. R. levele Klebelsberghez. Berlin, 1925. nov. 4.

²⁸ G. R. levele Klebelsberghez. Berlin, 1926. ápr. 9.

„A kollégium jelentősége csak most fog igazán kibontakozni, hogy a németiség a különböző szerződések és egyezmények megkötése után teljes erővel kapcsolódhatik bele a nemzetközi forgalomba. Már is észlelhető a nemzetközi érdeklődés megindulása a német kulturális kapcsolatok felvételére, nevezetesen a kisantant részéről is...”²⁹

Gragger már nem érthette meg a beköltözést.³⁰ Életműve betetőzésének, a Collegium Hungaricumnak az avatásán mind a porosz mind a magyar kultuszminiszter jelen volt.

Sok terve volt még, melyek megvalósulását korai halála akadályozta meg. Néhányat kiemelve közülük megemlítendő egy magyar iskola létesítésének a szándéka. A berlini magyar kolónia iskolaköteles gyermekei számára szervezte volna meg az oktatást, a német iskolákban folytatott tanulmányaik kiegészítésére. Az Intézeten belül már indított is előkészítő tanfolyamokat.

Gragger gondolt a terjeszkedésre is, újabb magyar központok kiépítését tervezte. A közeljövőben létrehozandó *Müncheni Intézet*ről már tárgyalásokat kezdeményezett, lektornak legközelebbi munkatársát, *Farkas Gyulát* ajánlotta, aki majdani utódjaként 1945-ig vezette a berlini Intézetet és a Collegiumot:

„A legtapasztaltabb emberünk Farkas Gyula lenne, aki immár négy éve lektor itt Berlinben. ... Nekem ugyan nagyon fájdalmas lenne megválnom tőle, mivel nemcsak jobbkezem, hanem igen jó barátom, de az ügy érdekében nem tudnék nála alkalmasabb embert ajánlani és a fontos célért kész vagyok meghozni az áldozatot és őt Münchenbe engedni.”³¹

A hungarológia német területen való térhódítása arra ösztönözte Graggert, hogy ne álljon meg Németország határánál: egy bécsi és egy római magyar tanszék felállításának lehetőségét is fontolgatta:

„...legfontosabbnak a magyar tanszéket tartanám Bécsben, éppúgy mint Rómában. Bécsben volt egy magyar jogi és egy magyar történelmi tanszék. Nem lehetne valamelyiket felújítani s pl. Szeckfüt vagy Eckhardot meghívni rá?”³²

²⁹ G. R. levele Klebelsberghez. Berlin, 1926. okt. 9.

³⁰ Az épület felújítása 1927 őszére készült el teljes mértékben, de az első ösztöndíjasok már félévvel korábban, április 1-jén beköltöztek a már lakható épületszárnyba.

³¹ G. R. levele Klebelsberghez. Berlin, 1925. ápr. 18.

³² G. R. levele Magyaryhoz. Arosa, 1925. febr. 19.

Művelődéstörténetünk szempontjából nagyon értékes lett volna a *magyar kultúra lexikonának* elkészülése. A *Reallexikon der ungarischen Kultur* címmel tervezett hungarológiai lexikonból, aminek már megkezdte előmunkálatait, képet kapott volna a külföld a magyar tudományosság egészéről:

„...most különösen egy terv veszi igénybe időmet, mely ha sikerül, azt hiszem, igen nagy jelentőségű lesz az egész magyar tudományosságra nézve. Ez egy magyar Reallexikon megvalósítása, mely a sajátos magyar népi és nemzeti kultúra gyökereit tárja fel, a-b-c sorrendbe szedett cikkeiben tárgyalva a magyar nyelv, irodalom, néprajz és kultúrtörténet jelenségeit. Mintaképpül Hoops germán és Schrader indogermán Reallexikona szolgál.”³³

A lexikon a mai napig várat magára. Hiányára Szekfű Gyula is felhívta a figyelmet: „Gragger Róbert ... gondolatát, a hungarológia lexikonát szükséges volna mielőbb megvalósítani.”³⁴

Bessenyei Ákos, az egyetlen Gragger-monográfia szerzője Graggert az őt megillető helyre helyezi: „Tíz esztendő – amennyi Graggernek berlini munkájára jutott – még egy emberöltőn belül sem túlságosan nagy idő, a történelemben pedig úgyszólván elenyésző parány; s Gragger mégis e rövid idő alatt is akkorát tett a magyar kultúrpolitika szolgálatában, amekkorát csak a nálánál hosszabb élettal megáldott, s nagyobb hatalommal rendelkező kiváló kortársa, gr. Klebelsberg Kunó egykori magyar kultuszminiszter tett. ... Ők ketten századeleji művelődéstörténetünknek legkiemelkedőbb erősségei.”³⁵

³³ G. R. levele Magyaryhoz. Berlin, 1923. júl.11.

³⁴ Szekfű Gyula: Három nemzedék és ami utána következik. ÁKV-Maecenas, Bp. 1989. 497.

³⁵ Bessenyei Ákos: Gragger Róbert. Danubia Könyvkiadó, Bp. 1944. 52.